

TIKROVĖ IR IŠMONĖ KALBINĖS EGZISTENCIJOS PERSPEKTYVOJE

Tomas Kačerauskas

Vilniaus Gedimino technikos universitetas, Filosofijos ir politologijos katedra

Saulėtekio al. 11, LT-10223 Vilnius

El. paštas: tomas@hi.vgtu.lt

Straipsnyje nagrinėjamas tikrovės ir išmonės santykis. Drauge iškeliamas kūrybos fenomenologijos projektas. Pasak autoriaus, tikrovė – mūsų tapimo aplinka, kurią pripildome savo tikslais, troškimais ir lūkesčiais. Tikrovė ir išmonė sudarančios du įtampos polius, tarp kurių skleidžiasi žmogaus kūryba (kultūra). Kultūrą autorius sieja su egzistenciniu, t. y. savo gyvenimo istorijos, kūrimu. Pabrėžiama, kad gyvenimo istorija analogiška ne dienoraščiui, bet romanui, kur kiekvienas įvykis esti visumos sklaidoje. Egzistencinis romanas gimsta tam tikroje dvasinėje aplinkoje, kurią jis atnaujinąs įsirašydamas joje. Egzistencinius įvykius autorius vadina fenomenais, kurie, įrašomi į mūsų gyvenimo visumą, kartu kreipia tam tikra linkme įvykių tėkmę. Pasitelkiamos teatro kaip viešos erdvės ir upės kaip kūrybinės tėkmės metaforos. Teigiama, kad mūsų egzistencija skleidžiasi kaip polifoninė dalies ir visumos sąveika. Nagrinėjami įvairūs egzistencinės kūrybos modusai – itikrovinimas, idirbimas, ikūnijimas, idvasinimas – ir jų saitai. Idirbimas siejamas su privačia namų aplinka, kurioje gimę kūriniai turintys būti patikrinti viešojo miesto erdvėje. Diskutuojama dėl nuomonės, kad svarbiausia tautiškumo lytis – nacionalinė kalba. Teigiama, kad daugiatautė sostapilio aplinka yra geriausia tautos egzistencijos mokykla, ir parodoma, kaip teorinis kūrybos fenomenologijos modelis pasitarnauja interpretuojant istorijos ir kultūros fenomenus.

Reikšminiai žodžiai: tikrovė, išmonė, egzistencinė kūryba, kūrybos fenomenologija, aplinka, miestas.

Įvadas: tikrovės klausimas

Kas yra tikrovė? Koks tikrovės pradas? Koks mūsų santykis su tikrove? Šie klausimai rūpėjo filosofijai nuo pat jos ištakų. Graikų gamtos filosofai skelbė tikrovės mazgu vandenį (Talis) ar orą (Anaksimenas): visa, kas yra, gimsta iš šio prado ir juo pavirsta mirdamas. Todėl tai – gyvybės ir mirties mazgas, kuris užtikrina ir mūsų egzistenciją. Šiuo mazgu tapus apeironui (Anaksimandras), įvyksta tikrovės prado perkėlimas iš gamtinės (ontologinės) aplinkos į minties (loginę). Tai leidžia padaryti kalbą, kuri persmelkia abi mūsų aplinkas. Taip iškyla egzistencinės kalbos ir kalbinės egzistencijos analogija. Gamtos filosofai tikrovės klausimo

tiesiogiai nesiejo su žmogaus egzistencija, nors prisidėjo prie šios analogijos (*ana ton logon*) brandinimo: apeironas kaip pradas leido ne tiek išskirti skirtingus tikrovės lygmenis, kiek juos persmelkti vienu minties (*logos*) principu.

Vėliau minties kova kilo pabrėžiant skirtingus tikrovės lygmenis. Herakleitui tikrovė – judri, kintanti. Čia svarbu ne tik tai, kad mūsų aplinka – tekanti upė¹, kurioje nuolat keičiamės ieškodami savo tapatumo. Svarbu ir tai, kad bet koks tapsmas vyksta kaip karas, t. y. mes

¹ „I tą pačią upę neįmanoma dusyk įžengti“ (Herakleitas 1995: 81 (119)).

atkovojame savo daiktų aplinką². Šiame kare, viena, daiktai tampa mūsų aplinkos sandais, juos įtikrovinant, kita, mes tampame šių daiktų aplinkoje, įdaiktindami save. Įtikrovinimas ir įdaiktinimas – analogiški mūsų tapsmo, mums dalyvaujant kovoje dėl savo žemės, aspektai. Matysime, kad šių aspektų yra daugiau: mūsų minties kova žaižaruoja šniokšiančios upės blyksniais. Įtikrovimo ir įdaiktinimo lankas apima minties (*logos*) karo ir gyvenimo (*bios*) tėkmės santykių polifoniją, kurią sudaro vis kitas įdvasinimo ir įkūnijimo, įvardijimo ir įlaikinimo, įtiesinimo ir įbūtinimo sąlytis.

Tiesos kelias, neatsiejamas nuo įbūtinimo, rūpėjo Parmenidui, kurio trys tezės³ kalba apie esančią būtį kaip mąstymą ir visybę. Būties mąstomumas suponuoją dvasinę *logos* aplinką, kurioje vyksta mūsų minties kova dėl jos visumos. Įtiesinimas reiškia įtraukimą į šią mąstomą visumą: tai – ir mūsų įbūtinimo kelias. Matysime, kaip tai atliepia egzistencinio įtiesinimo koncepciją. Taigi Parmenidas, pabrėždamas tikrovės visybiškumą ir mąstomumą, suponuoją ne tiek jos sąstingį⁴, kiek sangrąžą, mums judant įtiesinimo ir įbūtinimo ratu. Kitaip tariant, atkovojame dvasinę aplinką (*logos*), kurioje gimėme: upę grįžta ten, iš kur ištekojo. Taip iškilo minties kovos kaip įtemptos dialektikos galimybė.

Minties kovos tarp šių dviejų tikrovės sampratų vaisius – pirmosios filosofinės sistemos⁵, siekusios sutaikyti šį interpretacinį konfliktą, perfrazuojant Ricœurą (1995b). Taigi tikrovės klausimas – filosofinis *par excellens*. Pirma, išmintis buvo siejama su tikrovės pažinimu. Antara (tai man kur kas svarbiau), ginčai dėl tikrovės gimdė – neatsitiktinai vartoju Sokrato metaforą *maieutikē* – ir iki šiol gimdo filosofinę mintį. Lemtingiausias antikos ginčas dėl tikrovės tarp

Platono ir Aristotelio įkvėpė šimtmečius trukusias viduramžių diskusijas tarp nominalistų ir realistų, t. y. tarp skirtingų *logos* (kaip minties ir kalbos tikrovės) traktuotųjų.

Sofistai ir Sokratas pirmieji tikrovės problemą susiejo su žmogumi. Tiesa Sokratui gimsta, mums dalyvaujant dialektinėje (ir ironiškoje) minčių priešstatoje. Ironija, būdama tiek poetikos, tiek egzistencijos figūra, suponuoją įtiesinimą kaip gyvenimo meną, t. y. įgyvendinimą. Taip atsiranda prielaidos tikrovės klausimą sieti su gyvenimo meno (egzistencijos) klausimu. Tiesos gimdymas Sokratui – ir dialogo dalyvio egzistencinis tapsmas. Todėl įtikrovimo momentas yra įgyvendinimas: tiek mūsų siekių, tiek dvasinės aplinkos, kurioje šie siekiai skleistini. Kartu atsiranda įlaikinimo ir įvardijimo užuomazgų. Įvardijame gyvenimo įvykiams suteikdami ne tik gyvenimo istorijos dalyvių, bet ir jos kreipinių statusą. Taip mes prisimename ateitį, į kurią kreipia mūsų tikrosios (įvardytos) gyvenimo istorijos įvykis. Įlaikinimas apima tiek praeities įvykių vis naują interpretaciją mūsų gyvenimo visumos fone (*Hintergrund*), tiek šio fono išplėtimą ateinančiais įvykiais. Taigi tikrovės įlaikinimo ir įvardijimo sankaba kaip įtikrovimo aspektas reikalauja Sokrato idėjas interpretuoti ne tik Platono (*anamnēsis*) ar Augustino (dabarties momentas), bet ir Heideggerio (ekstatika) idėjų fone.

Naujaisiais laikais, ataušus nominalistų ir realistų kovos įkarščiui, prasidėjęs tikrovės klausimo skaidymas ir jo delegavimas specialiesiems mokslams nepanaikino filosofinio rūpesčio: ar galime tikrovę nagrinėti atsietai nuo mūsų tikslų, lūkesčių, prasmų? Į tai atkreipia dėmesį tiek Husserlis (1976), tiek Heideggeris (1993).

Fenomenologinis egzistencinis šio klausimo krūvis suponuoją mano strategiją tikrovę nagrinėti drauge su išmone. Eidamas šiuo keliu toliau plėtoju *Filosofinėje poetikoje* (2006) iškeltą tezę apie *poiesis* kaip egzistencinę kūrybą, apimančią žmogaus ir jo aplinkos sąveiką. Taigi mano prielaida: *tikrovė – mūsų tapsmo aplinka, kurią pripildome savo tikslais, troškimais ir lūkesčiais*. Jei taip, tikrovė apibrėžtina ne priešinant ją išmonei

² „Karas – visų tėvas“ (Herakleitas 1995: 41 (19)).

³ 1) Būtis yra; 2) mąstymas yra būtis; 3) vienis yra visybė.

⁴ Judėjimo Parmenidas, skirtingai nei jo mokinys Zenonas, neneigė.

⁵ Empedoklo meilės ir neapykantos sankaba, Anaksagoro homoimerijų teorija.

kaip ir kultūra – ne priešinant ją gamtai. Mano tezė: *tikrovė ir išmonė sudaro du įtampos polius, tarp kurių skleidžiasi žmogaus kūryba*.

Įprasta teigti, kad žmogaus kūryba plačiaja prasme – kultūra. Vietoj to aš linkęs kalbėti apie egzistencinę kūrybą: ne tiek dėl egzistencijos filosofijos autoriteto nuostatų⁶, kiek dėl pasirinktų gairių *poiesis* ir *exsistentia* nagrinėti kaip žmogaus tikrovės sandus. Šia prasme kultūros ašis – egzistencinė kūryba kaip fenomenų įtikrovinimas, t. y. įtraukimas į mūsų egzistencinį projektą, kurį kuriame savo gyvenimu. Įtikrovinimas apima įtampą tarp įlaikinimo bei įvardijimo, įtiesinimo bei įbūtinimo, įdvasinimo bei įkūnijimo ir yra analogiškas įdaiktinimui, t. y. iškyla mūsų kuriamoje egzistencinėje (dvasinėje) aplinkoje (*logos*). Apie fenomeno sampratą pakalbėsiu kiek vėliau. Prieš tai išskleisiu egzistencinės kūrybos sąvoką.

Egzistencinė kūryba

Kas yra egzistencinė kūryba? Ar mūsų egzistencija reikalauja kūrybinių pastangų? Ar savo gyvenimą kuriame, o gal tiesiog gyvename? Prisiminkime Heideggerio ištartą „kalbą kalba (*die Sprache spricht*)“ (1997), iš kurios kildintina analogiška ištara „gyvenimą gyvename“. Tiek gyvenimas, tiek kalba čia sudaro mūsų dvasinį foną (*Hintergrund*), kuriame skleidžiasi įvardijama mūsų gyvenimo istorija. Kalba (įvardijimas), mums pasakojant savo istoriją, gyvenimą paverčia egzistencija, t. y. sambūviu mūsų kuriamoje dvasinėje aplinkoje. Mano tezė: *mūsų egzistencinis pasakojimas skleidžiasi dvasinėje aplinkoje, kuri keičiasi veikiamo mūsų išėjimo istorijos*.

Egzistencija, skirtingai nei gyvenimas, siejamas su išėjimu: *ex-sisto*. Šio žodžio prasminis laukas apima ir iškilimą. Antai sakoma: *bellum exsistit*, kyla karas. Čia mums parankus Herak-

leito dvasinis (daiktinis) militarizmas: išeidami mes iškylame, kaip daiktai iškyla kare. Įdvasinimas ir įdaiktinimas čia – analogiški: iškylame daiktais dvasinėje aplinkoje, kurią atkovojuame iš niekieno (*das Man*, anot Heideggerio) žemės. Kitaip tariant, mes išeiname iš gyvenimo, lopus po lopo atkovodami savo egzistencinę aplinką, kurios esame dalis (daiktas). Ši aplinka auga drauge su mumis joje, kai mes įtraukiame į ją naujus daiktus arba fenomenus⁷, kurie išplečia jos ribas. Tai ir yra egzistencinis išėjimas, kuriuo ne tik ugdome savo tapatybę, bet ir pratinamės didžiajam išėjimui. Šia prasme egzistencija – mirties pratybos. Todėl filosofija – gyvenimo menas (*Lebenskunst*), plėtotas ne tik Sokrato, bet ir jo mokinių kinikų, taip pat stoikų ir epikūriečių⁸.

Tačiau didysis išėjimas nereiškia galutinio, nes egzistencinės aplinkos atsiradimas ir išnykimas nesutampa su mūsų gimimu ir mirtimi. Egzistuoti pradedame tada, kai iškyla (*ex-sisto*) mūsų giminė, mūsų miestas, mūsų šalis. Mes bręstame aplinkoje, kuri iškyla kaip mūsų sankūrybos vaisius. Mes kuriame aplinką, o aplinka kuria mus. Ši kūrybinė sąveika reikalauja įtikrovinimo ir įvardijimo. Mūsų egzistencinė aplinka – kalbinė. Tai reiškia ne tik tai, kad supratimas – kalbiškas. Ši Gadamerio (1975) tezė labai svarbi, plėtojant tikrovės klausimą egzistencinėje fenomenologijoje: supratimo kalbinis horizontas leidžia mums vis plėsti savo egzistencinį projektą.

Maža to. Mūsų egzistencijos sandara – kalbinė: egzistuojdami kuriame egzistencinį pasakojimą, kuriam būdinga darni, bet įtempta įvykių visuma. Mes egzistuojame kurdami savo gyvenimo dramą, kurios nežinome nei pabaigos, nei visumos. Egzistencinė visuma iškyla tik mums išeinant: būtis *myriop* (*Sein zum Tode*), grasinanti negrįžtama pabaiga, tampa visybiškumo veiksmu, atnaujinančiu visą

⁷ Apie fenomenus pakalbėsiu atskirai.

⁸ Filosofiją kaip gyvenimo meną nagrinėjau straipsnyje *Filosofija kaip gyvenimo menas* (Kačerauskas 2007).

⁶ Darbe *Vom Wesen der Wahrheit* Heideggeris neigia- mai nusistatęs kultūros tyrimų atžvilgiu.

dvasinę ir kalbinę aplinką. Todėl kalbame apie Herakleito bei Parmenido paradigimų analogiją: kovodami egzistencinę kovą dėl savo gyvenimo istorijos visumos keičiame ir *logos* aplinką. Kitaip tariant, *siekdami įvardyti savo gyvenimo visumą, įrašome ją į dvasinę aplinką, kurioje rutuliojasi mūsų gyvenimo istorija, keičianti mūsų gimimo aplinką*. Dar kitaip: *išeidami mes grįžtame prie mūsų gimimo aplinkos, kuri atgimsta mūsų egzistencijos dėka*. Braidžiodami po upę mes verčiame ją tekėti didžiuoju ratu, atsinaujinančiu mūsų brydės – mažojo egzistencinio rato dėka.

Kiekvienas naujai įrašytas įvykis gali pakreipti visą dramą, kitaip sakant, verčia mus išeiti į naują sceną, vaidinant naują veiksmą. Vaidinimas čia nereiškia nerimtumo ir netikroviškumo⁹, priešingai, – kur kas intensyvesnę sankūrybos patirtį, kuri randasi atrinktų įvykių įtampoje. Iškeldamas filosofinės poetikos paradigmą Aristotelis (1986) aprašo vaidinamos dramos poveikį žiūrovo egzistencinei visumai: po vaidinimo jis išeina kitoks, patyręs katarsį, apvaliusį jo gyvenimą nuo netikrų įvykių. Taigi išeidamas iš vaidinimo žiūrovas rengiasi didžiajam išėjimui. Drauge jis dalyvauja dvasinės aplinkos, kurioje rutuliojasi vaidinimas, atgimime. Todėl aktoriaus menas skleidžiasi kaip sankūryba dvasinės įtampos kupinoje aplinkoje: aktorius ir žiūrovas, abu dalyvaudami dvasinės aplinkos (*logos*) atgimime, analogiškai (*ana ton logon*) iškelia scenon savo egzistencinę istoriją. Vaidinimas čia – vieša sankūryba, brandinanti mūsų egzistencinę istoriją politinėje, akademinėje ar meno erdvėje, kur ji įgyja kūną, t. y. visumą. Todėl įkūnijimas analogiškas įdirbimui.

Darbas sieja privačią namų ir viešą miesto erdves. Egzistencinis mūsų projektas turi būti įdarbintas viešojoje aplinkoje, kur sukeldamas skandalą (Bachtin 1996) jis ne tik patikrinamas pats, bet ir verčia atgimti šią aplinką, kurioje yra įtikrovinamas. H. Arendt (1960) kalba apie privataus gyvenimo apvaginimą, jo neįrašius į viešą aplinką. H. Arendt pirmiausia rūpi politinė viešumos erdvė, kuri traktuotina kaip dvasinės kovos aplinka. Mūsų kontekstas leidžia kalbėti apie sutirštintą įvykiais miesto aplinką, kur sąveikauja egzistencinės istorijos, praturtindamos viena kitą, o drauge – gyvenamąjį pasaulį. Gyvenamoji – ypač miesto – aplinka auga ir atgimsta kartu su egzistenciniais jos kūrėjų pasakojimais, kuriuos atitinka romanai, skirtingai nei dieno-raščiai, įtikrovinantys tik tam tikrus įvykius, randančius vietą egzistencinėje visumoje.

Miestas, kur egzistenciniai pasakojimai sąveikauja įvairiausiais lygiais, yra atviresnė erdvė nei tautinė valstybė, kuriama pagal formulę „darbas + teritorija + kalba + religija + kultūra“ (Balčius 2005: 332). Darbas mieste pasireiškia kaip privataus (namų) sumanymo įdirbimas viešumoje, kur jis pradeda antrą gyvenimą, keičiantį tiek privačią, tiek viešą erdvę: įgyvendinimas analogiškas įtikrovinimui ir įdarbinimui. Teritorija miesto erdvei svarbi ta prasme, kad čia vyksta nuolatinis žemės atkovojoimas, mums tampant savo egzistencinio pasakojimo dalyviais. Todėl *terra* mieste nėra vien fizinė: miesto bokštais ji susišaukia su tolimiausių miestų bokštais¹⁰. Architektūra – egzistencinės erdvės tapsmo kalba, kuria valstybių sostinės bendrauja be vertėjų. Todėl miesto kalba yra daugiau nei tautinė valstybės kalba, nors ji ir patvirtina egzistencinio pasakojimo kalbiškumą. Sostinė, ypač kokia buvo Vilnius LDK laikais, niekada nesitenkina viena religija. Priešingai, skandalinga kova tarp religijų inspiravo didžiausius Lietuvos kultūros laimėjimus,

⁹ Gadameriui menas yra tikroviškesnis už realybę, nes čia atpažįstama suspindi supratėjo tikroji būtis, kuri lieka neatkleista (neatpažinta) betarpiškos „tikrovės“ akivaizdoje. Kitaip tariant, tikrovė įbūtinama mūsų atpažinimo, t. y. veiksmo įtraukimo į mūsų egzistencinę istoriją metu. Todėl meno žaidimas „nustatomas (*bestimmt wird*) tikslo rimtimi. <...> Tik rimtis žaidžiant suponuoja žaidimą kaip tokį (*lässt das Spiel ganz Spiel sein*)“ (Gadamer 1975: 97).

¹⁰ Ši sąsąjka, pvz., tarp brolių valdomų dviejų sostinių Vilniaus ir Prahos, leidžia padaryti netikėtus atradimus, kaip antai nustatyti šv. Onos bažnyčios Vilniuje autorystę (Sakalauskas 2006: 54).

kokie buvo Vilniaus universitetas ar pirmoji lietuviška knyga. Išmintingi Vilniaus valdovai (kaip Steponas Batoras) nepakentė, „jog tikėjimas būtų platinamas jėga, ugnimi ir geležimi, o ne mokymu ir gerais pavyzdžiais“ (Sakalauskas 2006: 75). Taigi miesto *terra* peržengia valstybės ribas, kurios plečiamos, veikiant sostinės kultūros įvykiams. Kultūrai būtina kūrybinė įtampa, mums įdarbinant savo užmojus ir taip plečiant egzistencines ribas. Tai įmanoma mieste, kur mes nuolat išeiname ne tik už privačių namų, bet ir viešų tautos ar valstybės ribų. Šis iš-ėjimas (*ex-sistus*) tampa išminties mokykla: iš-eidami mes tiek rengiamės didžiajam išėjimui, tiek perkeliame dvasinės aplinkos, kur rutuliojasi mūsų egzistencinis pasakojimas, ribas. Meilė išminčiai (*filosofia*) reikalauja ne tik kultūros kaip egzistencinės kūrybos išmanymo, bet ir iš-ėjimo kaip perkėlimo meno (*technė*). Perkėlimas – polifoninis vyksmas, aprėpiantis įtikrovinimą, įdirbimą, įkūnijimą, įdvasinimą. Įvairių egzistencijos sluoksnių išsklaidą įmanoma tik mieste, kuris pats kaip atvira kūrybinė erdvė perkelia už tautinės kultūros ribų.

Šių miesto kūrybinių sąsaulių kūnas, būdamas mažesnis už apibrėžtą tautinę valstybę, perkelia į dvasinę *terra*, kuri kreipia ją jos egzistenciniame tapsme, analogiškame individo tapsmui, šiam iš-einant ir paliekant savo egzistencinio pasakojimo visumą. Analogija čia reiškia egzistencinę sąveiką: savo egzistenciniu pasakojimu mes dalyvaujame atnaujinant miesto aplinką, kurioje gimstame. Taip mūsų pasakojime įkūnijamas miestas, supantis mus kaip įdvasinanti ir įdvasinama aplinka. Mūsų, miesto tapsmo dalyvių, kūrybinis skandalas verčia plėstis miesto *terra*, kuri siekia toliau nei tautinės valstybės intencijos. Šis miesto imperializmas leidžia atsinaujinti ir tautinei valstybei. Tai liudija Lietuvos sostapilio istorija, kurią mes kaskart suprantame kaip savo egzistencinio pasakojimo veiksnį.

Sostapilio kaip egzistencinės aplinkos, atgimstančios drauge su mūsų pasakojimo gimimu, ignoravimas interpretuojant tautos tapsmą neleido J. Balčiui svetimybės (šiam kontekste – skandalo) laikyti šio tapsmo kūrybiniu veiksmu.

Nostalgija prieškrikščioniškai žodinei kultūrai ir gamtinės aplinkos pabrėžimas verčia Dorovinio lietuvių identiteto prigimties ir prasmės autorių nusigręžti nuo sostapilio kultūros, kuri, beje, suklestėjo po Liublino unijos. XVI a. pabaigos ir XVII a. pradžios sostapilis – išmintingų valdovų (Steponas Batoras), šventųjų (šv. Kazimiero kanonizacija), mokslininkų (M. Smigleckis), poetų (Sarbievijus), patvarios Lietuvos teisės (III Lietuvos Statutas), europietiškos architektūros (renesanso ir baroko), spausdinto lietuviško (Sirvydas, Daukša), lotyniško (Sarbievijus), gudiško ir lenkiško žodžio aplinka. Mano kontrtezę: *tautiškumo idėja skleidžiasi sostapilio dvasinės kovos ir daugiatautės kūrybos abipusio sąlyčio sąlygomis*. Šia prasme Liublino unija ne tik patikrino tautos atsparumą, bet ir inspiravo nepertraukiamą kovą už Lietuvos savarankumą Abiejų tautų respublikoje¹¹. Paradoksaliai galima teigti, kad Liublino aktas – pirmoji kovos už nepriklausomybę deklaracija¹². Čia galima iškelti hipotezę: *lietuvių tautos kova už savarankumą tapo svarbiu Abiejų tautų respublikos žlugimo veiksmu*.

Maža to, Vilniuje kaip jokiame kitame mieste išliko istorinės architektūros kaip dvasinės aplinkos sąveika su gamta. Vilniaus širdis, kur gimė sostapilis, – Šventaragio slėnis – tikras gamtos amfiteatras, kur upė Vilnia, įvardijusi miestą, įsirašo į tautos istoriją kaip išmintingo valdymo (valdovų rūmai), nepalaujamo karo (Aukštutinė pilis) ir maldos už laisvę (Arkikatedra) liudininė. Anot V. N. Toporovo, įsižiūrėję į apylinkes iš viršaus, įsitikinsime kalvų, juosiančių Vilnią,

¹¹ Ši kova pasireiškė ne tik priešinimusi lenkų Liublino unijos redakcijai (ir vėlesnėms interpretacijoms), ne tik Lietuvos Statutu, skelbiančiu Lietuvos teisės viršenybę Respublikos teisės atžvilgiu ir saugančiu Lietuvos žemes bei postus nuo svetimšalių, bet ir veto teisės piktnaudžiavimu bendruose seimuose, separatine tarka su švedais, Lietuvos kanclerių ir sostapilio vaivadų (Radvilų, K. Sapiegos) pabrėžtinai savarankiška politika. Visi šie įvykiai J. Balčiaus liko nepastebėti kaip neturintys poveikio Lietuvos tautiniam tapsmui.

¹² Paskutinioji sambūvio su lenkais metu – 1791 m. gegužės 3-iosios konstitucija.

amfiteatrinio (su terasomis) pobūdžiu ir ypač tuo, kad Vilnia (upė) – svarbiausias ir vienintelis šio topografinio scenarijaus, kurį įgyvendina (разыгрывается) Vilniaus topografija, aktorius (1980: 58).

Kitaip tariant, kalvų amfiteatras leido suvaidinti savo vaidmenį upei, kuri įrašo (*graphie*) vietą (*topos*) sostapiliui, nubrėžiančiam tautos egzistencijos ribas. Vilnius – tautos dvasinės kovos, išminties, meilės ir laisvės pasijų gamtinis amfiteatras, kur kuo rimčiausiai vaidinamas istorinis vaidmuo. Puslankiu tekanti upė tvarko tautos gyvenimą teikdama sostapilio istorinių statinių planą, drauge – ir egzistencinį projektą: mes grąžinami prie klestinčio daugiataučio miesto istorijos ir skatinami kurti jo ateitį. Upė kaip dvasinės aplinkos aktorius telkia mūsų istorinį būvį ir verčia mus kurti vis naujai atgimstančią egzistencinę visumą. Taigi įtikrovinimo, neatsiejamo nuo įbūtinimo, įlaikinimo, įkūnijimo, įdvasinimo ir įvardijimo, koncepcija apima abi tiek Herakleito, tiek Parmenido linijas.

Įvardijimas reiškia įtraukimą į kalbinę tikslų ir prasmų visumą, kurią naujas vardas kaskart išjudina versdamas perkelti egzistencines ribas. Egzistencinė kūryba (*poiesis*) yra nuolatinis perkėlimas: dėl analogiškos pasakojimo ir egzistencijos sandaros perkeliame (*μεταφορέω*) didžiajame (egzistuosdami) ir mažajame (pasakodami) rate. Metafora – pasakojimo miniatiūra – apima ir egzistencinę plotmę. Ricœuras (1975) kalba apie metaforos *matymą kaip* – įbūtinimą įvardijant, kai dalyvaujame jos hermeneutinėje sklaidoje. Miestas, architektūros kalba pasakojantis tautos istoriją, analogiškas metaforai: mes tampame savimi perkeldami sostapilio dvasinę *terra* už tautinės valstybės žemės ribų. Šis imperializmas – tai mūsų egzistencinio tapsmo, kurio dalyviai kaskart iš-eina anapus gimimo aplinkos, dalis. Iš-ėjimas reikalauja dvejojo įtikrovinimo: fenomenų įtraukimo į mūsų besiskleidžiantį egzistencinį pasakojimą, kuris įvardytinas besiplečiančioje dvasinėje aplinkoje. Todėl tai – egzistencinė kūryba dvejopa prasme: poetinės išmonės įtikrovinimas ir gyvenamosios tikrovės kūrimas (*poiesis*). Taigi nuo filosofinės

poetikos, kurios svarbiausia dalis yra metaforos teorija, iki kūrybos fenomenologijos – vienas perkeliantis žingsnis.

Fenomenas

Kūrybos fenomenologija reikalauja apibrėžti fenomeną. Iš to, kas pasakyta, seka, kad fenomenas – mūsų egzistencinės kūrybos sandas. Vadinas, tai gali būti tiek daiktas, tiek prisiminimas, tiek išmonė. Tai atitinka Husserlio fenomeno apibrėžtį, pateiktą paskaitose *Die Idee der Phänomenologie*¹³. Pasak E. Husserlio, „fenomenas – koreliacija tarp reiškinio (*Erscheinen*) ir reiškiančiojo (*Erscheinendem*)“ (1986: 14), kitaip sakant, fenomenas apima tikrovės ir išmonės sąsajas mąstant¹⁴. Šios sąsajos iškyla, viena, įtikrovinant daiktus, kita, įbūtinant išmonę. Kūrybos fenomenologijos kontekste įtikrovinimas tai – įtraukimas į mūsų tikslų ir siekių tėkmę, kuri artina mus prie gyvenamosios visumos, mums iš-einant. Įbūtinimas – šių siekių pavertimas egzistenciniu (iš-ėjimo) kreipiniu. Todėl E. Husserlis tvirtina, kad būtis „steigiama fenomenais (*konstituiert es sich im Phänomen*)“ (1968: 68), kitaip tariant, įbūtinama įtraukiant į mūsų egzistencinį pasakojimą, apimančią tiek praeities įvykius, tiek ateities žiūrą. Įbūtinimas tai – tėkmė iš praeities ateitin, susidarant vis naujai egzistencinei visumai, kurios įvykiai mūsų sąmonėje suka ratą

¹³ „[D]ie verschiedenen Modi der eigentlichen Gegebenheit <...>: Gegebenheit der cogitatio, Gegebenheit der in frischer Erinnerung nachlebenden cogitatio, die Gegebenheit der im phänomenalen Fluß dauernden Erscheinungseinheit, die Gegebenheit der Veränderung derselben, die Gegebenheit des Dinges in der ‚äußeren‘ Wahrnehmung, die der verschiedenen Formen der Phantasie und Wiedererinnerung, sowie <...> sonstiger Vorstellungen“ (1986: 74).

¹⁴ „Überall ist die Gegebenheit, mag sich in ihr bloß Vorgestelltes oder wahrhaft Seiendes, Reales oder Ideales, Mögliches oder Unmögliches bekunden <...>, im Phänomen eines Denkens <...>, und überall ist in der Wesensbetrachtung dieser zunächst so wunderbaren Korrelation nachzugehen“ (1986: 74).

pirmyn ir atgal. Egzistenciniai veiksmai nulemti siekių, kurie susiformavo mūsų prisiminimų šviesoje. Kitaip sakant, kurdami savo egzistencinę istoriją, mes prisimename ateitį: mūsų egzistencinė visuma ateina, mums išeinant.

Grįžkime prie fenomeno. Kyla klausimas, ar yra kokia nors duotybė, kuri neiškiltų kaip fenomenas. Fenomeno statusą įgyja tik tie daiktai, reiškiniai ar vaizdiniai, kurie yra parankūs (*zuhandene*), anot M. Heideggerio, egzistencinio pasakojimo atžvilgiu. Kitaip sakant, jie turi būti įtraukti (įvardyti, įtikrovinti) į šią darnią visumą. Maža to, jie turi išjudinti, perkelti ir pakreipti mūsų pasakojimą, t. y. padaryti jį egzistencinį. Neįtrauktinas į egzistencinį pasakojimą reiškinys neįgyja fenomeno statuso, t. y. lieka neįvardytinas, neįtikrovintinas, pagaliau neįdaiktintinas. Anot E. Husserlio, „vienetinis pažinimo fenomenas nėra fenomenologinio nustatymo (*Feststellung*) objektas“ (1986: 55). Reiškiny išsiskleidžia, t. y. tampa fenomenu tik įbūtinamas – dalyvaudamas egzistencinės istorijos kūryboje.

Todėl tik nedaugelis gyvenimo įvykių tampa fenomenais, kitaip sakant, mūsų kuriamo egzistencinio pasakojimo veiksniais. Veiksny, lotyniškai *factor*, reiškia dirbėją, kūrėją – mūsų egzistencinės kūrybos sandą, kuris veikia kaip sąveikos su kitais fenomenais dalyvis. *Factor* – dar vienas vardas, apibūdinantis egzistencinę kūrybą kaip įdirbimą šalia įtikrovinimo, įbūtinimo, įkūnijimo, įdvasinimo, įdaiktinimo, kurie yra analogiški kaip mūsų praeities ir ateities sankabos veiksniai. Fenomenas kreipia egzistencinę tėkmę, kurioje jis išskyla. Tai dalies ir visumos karas, gimdantis mūsų egzistencinį pasakojimą, kuris analogiškas romanui – ne dienoraščiui. Polifoninio romano įvykių visuma, skirtingai nei dienoraščio atsitikimų kratinys, sudaro darnią, bet atvirą visybę, kurioje panardinami įtikrovinami fenomenai, įbūtinantys mūsų istoriją.

E. Levinas, kovodamas su M. Heideggeriu dėl etikos pirmumo būties atžvilgiu, antrina šiam, kai kalba apie parankumą: rankos darbu ištraukiame fenomenus iš stichijos (Levinas 1984), iš *das Man* bevardžio kratinio. Ištrau-

kimas tolygus įtraukimui į mūsų įvardijamą ir įdirbimą egzistencinę visumą. Maža to, ši visuma tiek įkūnijama (darbas ranka), tiek įdvasinama (dvasinės aplinkos plėtimas). Kūnas ir dvasia – analogiški tiek, kiek jie dalyvauja vienas kito įtraukimui į kuriamą gyvenimu egzistencinę istoriją. Levinas kalbėjo apie intymią namų aplinką, kur rankomis kuriame lytėjimo švelnumą, analogišką gimstančiai egzistencinei *poiesis*. Mūsų egzistencinė istorija gimsta intymiaame teatre, kur kūniški judesiai tampa dvasinės aplinkos kūrybos veiksnium. Mes išeiname intymioje namų aplinkoje kurdami savo gyvenimo visumą, kuri, įsirašydama į miesto aplinką, ją atnaujiną. Namų ir miesto aplinkos sąveika mūsų pasakojamos istorijos metu leidžia kalbėti apie egzistencinę analogiją tarp tikrovės ir išmonės. Egzistencinė kūryba apima išmonės, sukurtos intymioje namų aplinkoje, įtikrovinamą viešojo miesto aplinkoje.

Išvados: kūrybos fenomenologija

Apibendrinsiu savo projektą, kurį pavadinau kūrybos fenomenologija. Kūrybos fenomenologija apibūdina egzistencinę kūrybą, kurios veiksniai – fenomenai, kas kart perkeliantys mūsų kūrybinį horizontą. Egzistencija yra nuolatinis gyvenamojo horizonto praplėtimas, išėjimas į naują pasakojamąją visumą. Būdami *zoon logon*, mes įvardijame fenomenus, kurie tampa tikrais mūsų kuriamo egzistencinio pasakojimo visumoje. Įvardijimas neatsiejamas nuo įkūnijimo, įdvasinimo ir įdirbimo. Šių įtikrovinimo modų išsklaida suponuoja polifoninę namų ir miesto aplinkos sąveiką, analogišką kūno (dalties) ir dvasios (visumos) sąveikai, kurioje mes gimstame kaip egzistencijos dalyviai, atnaujinantys savo dvasinę aplinką.

Literatūra

- Arendt, H. 1960. *Vita activa oder Vom tätigen Leben*. Stuttgart.
- Aristoteles. 1986. *Poetik*. Stuttgart: Philipp Reclam Jun.
- Bachtin, M. 1996. *Dostojevskio poetikos problemos*. Vilnius: Baltos lankos.
- Balčius, J. 2005. *Dorovinio lietuvių identiteto prigimtis ir prasmė*. Vilnius: KFMI.
- Gadamer, H.-G. 1975. *Wahrheit und Methode*. Tübingen: Mohr (Paul Siebeck).
- Heidegger, M. 1993. *Sein und Zeit*. Tübingen: Max Niemeyer Verlag.
- Heidegger, M. 1997. *Unterwegs zur Sprache*. Stuttgart: Verlag Günter Neske.
- Herakleitas. 1995. *Fragmentai*. Vilnius: Aidai.
- Husserl, E. 1986. *Die Idee der Phänomenologie*. Fünf Vorlesungen. Hamburg: Felix Meiner Verlag.
- Husserl, E. 1976. *Die Krisis der europäischen Wissenschaften und die transzendente Phänomenologie*. Haag: Martinus Nijhoff.
- Husserl, E. 1952. „Ideen zu reinen Phänomenologie und phänomenologischen Philosophie II“, in M. Biemel (Hg.). *Husserliana IV*. Haag: Martinus Nijhoff.
- Kačerauskas, T. 2007. „Filosofija kaip gyvenimo menas“, *Filosofija. Sociologija* 18(3): 64–72.
- Kačerauskas, T. 2006. *Filosofinė poetika*. Vilnius: Versus aureus.
- Levinas, E. 1984. *Totalité et Infini. Essai sur l'Extériorité*. Haag: Martinus Nijhoff.
- Ricoeur, P. 1975. *La métaphore vive*. Paris: Éditions du Seuil.
- Sakalauskas, T. 2006. *Missa Vilnensis*. Vilnius: Baltos lankos.
- Рикер, П. 1995. *Конфликт интерпретаций*. Москва: Медиум.
- Топоров, В. Н. 1980. „Vilnius, Wilno, Вильна“, в *Балто-славянские этноязыковые контакты*. Москва: Наука, 3–71.

REALITY AND FICTION IN THE PERSPECTIVE OF LINGUISTIC EXISTENCE

Tomas Kačerauskas

The paper deals with relation between reality and fiction. The project of phenomenology of creation is presented in this context. According to the author, reality is an environment of our becoming. We fill this environment with our objects, desires, and expectations. Reality and fiction make two poles of creative tension. Human creation, i.e. culture is developed between these two poles. The author links culture with existential creation, i.e. with creation of life story. It is stressed that life story is analogous not to a diary but to a novel where every event takes part in the existential whole. An existential novel is born in a particular spiritual environment which is renewed by its inscription into this environment. The author refers to existential events as phenomena which being inscribed into our living whole direct the stream of events. The author uses the metaphors of the theatre as a public space and the river as a reative stream. It is stated that our existence is developed as polyphonic interrelation between a part and the whole. Different modi of existential creation like realization, working, embodiment, spiritualization and their links are analysed. Working is connected with a private domestic environment the created works in which should be proved in a public space of the city. It is discussed on an opinion that the national language is the main modus of nationality. It is stated that a multinational environment of a capitol is the best school of national existence. It is showed that a theoretical model of phenomenology of creation is useful in the interpretation of historical and cultural phenomena.

Keywords: reality, fiction, environment, city, existential creation, phenomenology of creation.

Įteikta 2007-09-03, priimta 2007-11-23